

článok bol uverejnený vo štvrťročníku Beňušan č. 1/2020

Z histórie Beňuša 6 – Handle v 17. storočí

V ostatnom príspevku o histórii Beňuša sme sa venovali stretom medzi katolíkmi a evanjelikmi počas stavovských povstaní v 17. storočí, ktoré sa do určitej miery dotkli aj našich predkov. Tí však aj v tomto období žili svojim životom lesných robotníkov. Po už spomínanom založení lesných obvodov (vrátane Beňuša) v 1607 sa začali postupne rozvíjať aj drevorubačské osady na Horehroní.

Pracovný pomer drevorubačov upravoval osobitný poriadok, ktorý sa v nemčine nazýval „Behandlung-System“ (die behandlung = úprava, starostlivosť), pre obhospodarovanie lesov sa používal termín „Holzhandlung“ (das holz = drevo, die handlung = obchod) a drevorubačský obvod bol „Ortshandlung“ (der ort = miesto). Z týchto názvov sa vyvinulo aj pomenovanie horehronských drevorubačov – Handelci a nimi obývaných osád Handle, na Čiernom Hrone – Čierne Handle a na (Bielom) Hrone – Biele Handle. Tento termín sa v tvare „hangyelec“ používal aj v úradných listinách. Aj v breznianskych matrikách zo 17. storočia sa vyskytovalo pomenovanie bydliska Handle, napr. 10. októbra 1656 zomrela Helena, dcéra Michala Faška „z handla“, 10. januára 1683 bol pokrstený Pavol Pačesa „z Handla“. V 19. storočí sa zasa Daniel Ličko, ktorý sa presťahoval do Hornej Lehoty, v lehotskej matrike uvádzal aj s priezviskom Handelský.

Stály lesný robotník mal nárok na pastvu určitého počtu dobytky, čo záviselo od jeho pracovného zaradenia. Už v prvej polovici 17. storočia sa však osady tak rozrástli, že osadníci spôsobovali pastvou domácich zvierat škody v lese. Preto bolo potrebné pristúpiť k obmedzovaniu pastvy. V roku 1635 banská komora vydala nariadenie, ktorým sa drevárskym majstrom vo všetkých 4 obvodoch zakazovalo držať voly a chov kráv pre predákov drevorubačov sa obmedzil na 3 až 4 kusy na rodinu. Banská komora poskytla osadníkom pôdu, aby si mohli zabezpečovať obživu aj z vlastného obhospodarovania. Za toto im však strhávala tretinu zárobku za užívanie pozemku.

Keďže hospodárenie v lesoch nie vždy fungovalo ideálne, na odstránenie neporiadkov vo vyúčtovaniach drevárskych majstrov vysielala komora opätovne komisie (napr. v rokoch 1638 a 1653), ktoré podávali hlásenia a návrhy, ale za daného stavu fungovania a počtu lesného personálu len s malým úspechom. Dokonca aj uhorský kráľ Ferdinand III. musel pre neutešený stav lesov v stredoslovenskej banskej oblasti vydať v roku 1653 nariadenie na záchranu kráľovských lesov.

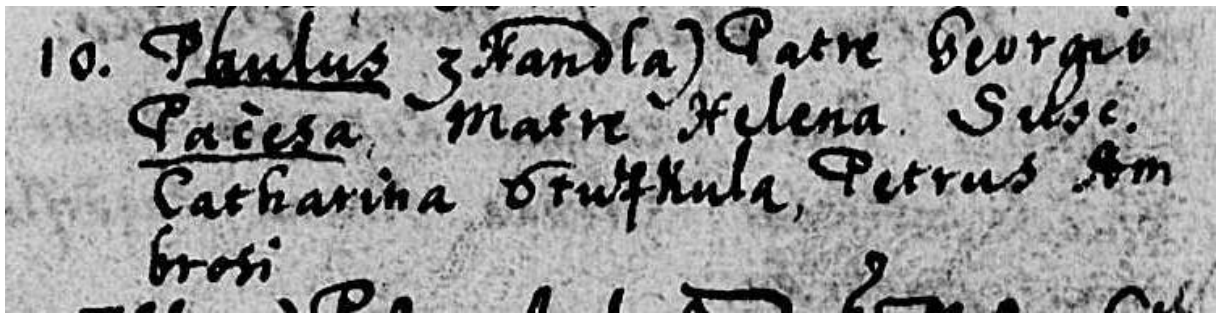
Do roku 1650 užívalo Brezno bez obmedzenia lesné komplexy vo svojom choťari; pri udelení výsad slobodného kráľovského mesta v tomto roku stanovil ale panovník Breznu podmienku, aby rezervovalo štátu (eráru) svoje lesy pre štátne podnikanie v hutníctve. Na vykonanie tohto práva banskobystrická komora vysielala svojich úradníkov, aby zisťovali stav lesných komplexov a zabezpečovali zámery komory.

Pri hospodárení v lesoch nastávali aj spory medzi banskou komorou a mestom Breznom. Ani lesný šafár nezabránil mešťanom v ďalšom pustošení lesa. Keď však po sťažnosti komory bola mestu stanovená pokuta 600 toliarov, až potom prejavilo Brezno v roku 1661 ochotu prerokovať s komorou užívanie lesov. Banská komora nakoniec uzavrela s mestom Brezno dohodu, podľa ktorej mesto bude súdiť škodcov lesa, užívanie lesa mešťanmi sa vyznačí za prítomnosti zástupcov komory a mesta a vyznačia sa aj lesné časti, na ktorých sa bude môcť pásť. V údolí Hrona a Rohoznej bola vydelená aj primeraná plocha lesa pre potreby mešťanov, mesto sa tiež zaviazalo neprijímať lesných robotníkov komory za občanov mesta. V 1674 komisia za predsedníctva dvorného radcu Juraja Schultza prijala stanovy na obhospodarovanie lesov, rezervovaných pre potreby komory v chotári Brezna.

Ako už bolo spomínané v predchádzajúcich príspevkoch, Brezno mali spory o hranice svojho chotára (a tým aj o hranice drevorubačských osád) so susednými hradnými panstvami – Muránskym a Ľupčianskym. V roku 1674 sa mešťania Brezna prostredníctvom banskobystrickej komory obrátili na kráľa so žiadosťou o revíziu a ustanovenie východných hraníc chotára mesta, ktoré boli narušené majiteľom Muránskeho panstva Františkom Vešelénim. Panovník určil komisiu pod vedením podžupana Zvolenskej stolice Tomáša Benického, ktorá mala ustáliť hranice medzi Breznom a Polomkou, ktorá už patrila Muránskemu panstvu. Predmetom sporu bola oblasť po oboch stranách Bacúšskeho potoka až po jeho vtok do Hrona. Dňa 9. septembra 1675 bol v B. Bystrici vyhotovený protokol o východných hraniciach mesta, ktorý 25. januára 1676 potvrdil aj kráľ Leopold I. Na základe tohto protokolu bolo sporné územie (zrejme časť Handľov na dnešnom území Bacúcha) odovzdané mestu.

V roku 1662 (podľa iného zdroja 1682) kráľ Leopold I. zreorganizoval činnosť mediarskeho závodu v B. Bystrici a pri tejto príležitosti tam zriadil aj osobitný úrad lesného majstra (Waldmeister) a aj miesto služobného pisára. Lesný majster dozeral na hájnikov, zúčastňoval sa jarných lesných obhliadok, zariaďoval vyznačovanie rúbanísk a viedol výrobu dreva a pálenie uhlia. Lesný pisár mal na starosti vyúčtovanie zárobkov drevárskych majstrov. V roku 1693 Leopold I. vydal inštrukcie hlavnému komorskému grófovi (ktorý sídlil v B. Štiavnici); prikázal mu v nich, aby aspoň raz do roka pochodil komorou spravované lesy. Mal za úlohy dohliadať na to, aby banský šafár a lesný majster načas vyznačovali rúbaniská a tiež aby sa ťažili aj vzdialenejšie lesy. V roku 1699 lesný majster viedol aj banskobystrický banský úrad s jedným lesným a s jedným hrablianskym pisárom (účtovníkom).

V breznianskych matrikách z druhej polovice 17. storočia sa už prvý krát uvádzajú aj názvy niektorých osád Bielych Handľov – okrem Beňuša („z Benuse“) je to aj Bacúch (v 1670 Nickel „ex Baczuch“), Braváčovo (v 1671 Rusnák „z Bravaciho“) a zrejme aj Filipovo (v 1684 Faško „od Filipou“).

zápis v matrike z roku 1683 o krste Pavla Pačesu „z Handla“

Z roku 1710 sa zachoval súpis lesných robotníkov, ktorý vypracovala banská komora pre svoje potreby. O tomto súpise, v ktorom sa spomínajú už aj ďalšie bielohandelské osady Gašparovo a Pôbišovo, sme už písali v čísle 1/2018.

Braňo Faško od Kristiánov

Pramene:

Binder, Róbert: Osadníci na Horehroní, vydalo Stredoslovenské vydavateľstvo v B. Bystrici, 1962

Brezno v premenách času, Monografia mesta, zostavovatelia PhDr. Anna Štulrajterová a Mgr. Ján Weiss, vydalo Štúdio Harmony, s. r. o. Banská Bystrica v roku 2005

Buzalka, Štefan: Správa komorských lesov v stredoslovenskej banskej oblasti do roku 1871, in: Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea č. 7, vydalo Vydavateľstvo Osveta, n. p. Martin, 1973

Cirkevná matrika Brezno 1656-1688, prístupné na www.familysearch.com (aj obrázok)